„PROVERBELE" LUI IULIU ZANNE – OPERĂ-TESTIMONIU, LA VERSAILLES[1]

STELIAN DUMISTRĂCEL, PETRONELA SAVIN

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" Iaşi /
Universitatea „Vasile Alecsandri" din Bacău
steliand@uaic.ro, savin.petronela@ub.ro

Cuvinte-cheie: *Iuliu Zanne, proverbe, diplomaţie, entitate statală, identitate românească.*

Keywords: *Iuliu Zanne, proverbs, diplomacy, state entity, Romanian identity.*

1. Chiar prin titlu, vrem să facem cunoscută ideea că numeroase cercetări ale secolului al XIX-lea din domeniul filologiei au fost raliate proiectului Marii Uniri, ilustrând, involuntar şi în parte indirect, dar esenţial, unitatea etnică, lingvistică şi culturală a vorbitorilor din spaţiul carpato-dunărean. La mijlocul secolului al XIX-lea, evidenţierea unităţii de limbă şi de cultură a tuturor românilor devenise o prioritate. Se conturase ca ideal naţional deziderатul de a realiza o gramatică, o ortografie unică, un dicţionar explicativ, o colecţie de literatură populară a tuturor românilor. Toate aceste sarcini au fost asumate de *Societatea Literară Română*, înfiinţată în 1866, devenită, în 1867, *Societatea Academică Română*, iar în 1879, *Academia Română*[2]. Aceste politici culturale erau menite să facă vizibilă unitatea de spirit şi de limbă a românilor.

La încheierea Primului Război Mondial, în lumea politicii, statutul dacoromânei a fost unul dintre factorii luaţi în consideraţie din perspectivă geopolitică: obţinerea unui anumit statut pentru teritoriul locuit de vorbitorii acestui idiom, cu efecte asupra proiecţiei şi organizării statale. De fapt, în discuţie era

[1] Cercetările pentru această lucrare au fost susţinute printr-o finanţare din cadrul proiectului PN-III-P2-2.1-PED-2019-5092, contract nr. 569PED/2020, *Colecţie digitală a patrimoniului alimentar românesc şi transfer spre societate* – FOODie.

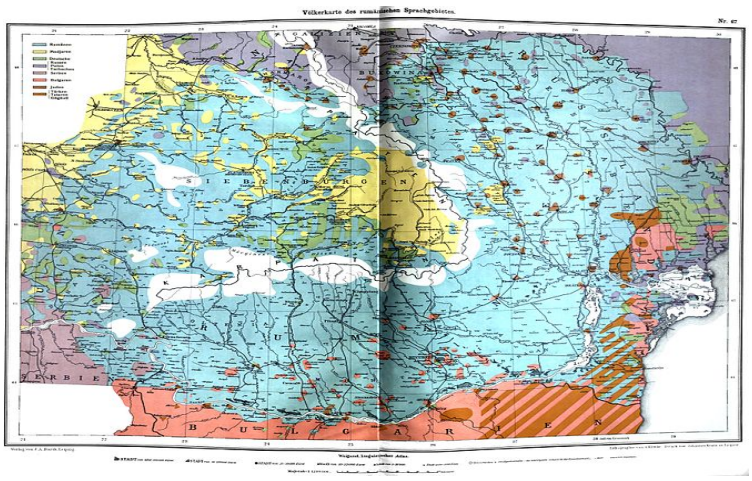
[2] În primul statut al Societăţii, misiunea acesteia era formulată astfel: „Secţiunea literară se ocupă cu diversele cestiuni filologice, destinate a cultiva, a curăţi, a regula, a înavuţi şi a perfecţiona limba română; organizează misiuni lexicografice pentru compunerea unui Dicţionariu român, cât se poate mai complet şi mai raţional, aşa încât să poată fi dereptariul limbei" (Seche 1966: 133). De asemenea, se urmărea „sprijinirea unor culegeri de folclor, condiţionată de o severă examinare a autenticităţii lor" ca surse ale adevăratei „românităţi" (Muşlea 2005: 63-68). Instituţia susţinea cercetarea sistematică a faptelor de limbă şi de cultură tradiţională tutelând complexe acţiuni de culegere prin intermediul chestionarelor. Aceste activităţi erau impulsionate prin acordarea de premii pentru elaborarea unor lucrări pe teme fundamentale (Timoce-Mocanu 2013: 37).

SCL, LXXI, 2020, nr. 2, Bucureşti, p. 211–221

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

continuarea ideilor secolului al XIX-lea, al „naționalităților”, privitoare la eliberarea şi independența națională a popoarelor ce se aflaseră sub dominația unor state de altă naționalitate, limbă şi (uneori) religie, tendință legitimată şi prin întrebuințarea *unei limbi comune*, profesându-se cunoscutul principiu al autodeterminării naționale. Ca drept „al popoarelor”, acesta a figurat printre cele 14 puncte ale programului propus de preşedintele american Woodrow Wilson la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920).

Aşadar, o condiționare lingvistică a noii entități statale româneşti se încadra în precepte privind existența unei tradiții culturale, a unei psihologii populare comunitare. Acestor exigențe, delegația română invitată la conferință le-a răspuns, documentar, şi prin prezentarea, printre altele, a lucrării, monumentale, a lui Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia* (10 volume, tipărite între 1895–1912), a colecției revistei *Convorbiri literare*, cu apariție începând din 1867, şi a unei lucrări de geografie lingvistică a profesorului german Gustav Weigand, intitulată *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* („herausgegeben auf Kosten der rumänischen Academie in Bukarest von Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1909”). Din acest „Atlas lingvistic al teritoriului dacoromânesc”, a interesat, în mod deosebit, harta de încheiere (67), cu titlul *Völkerkarte des rumanischen Sprachgebietes* (aşadar harta etnică a teritoriului lingvistic românesc), pe care o reproducem mai jos (Harta 1).

Harta 1

Pe harta lui Weigand apar marcate toate zonele locuite de români şi în care se vorbeşte limba română (zone anchetate de Weigand) din arealul cuprins între Dunăre, sud-vestul Banatului românesc, câmpia Tisei, Carpații nordici, bazinul fluviului Nistru, respectiv, reprezentând Dobrogea, fără a omite marcarea spațiilor

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

din interior în care se vorbeau alte limbi (maghiara, dialecte germane, bulgara, ucraineana şi turca; pentru prezentarea zonelor populate de alte etnii; cf. Coroliuc 2013: 319–320). Această hartă, folosită la Conferința de Pace de la Paris (cf. Arvinte 1992–1993: 41) pare că ar fi fost... proiectată din perspectiva trasării granițelor de sud-vest şi de nord-vest ale României, în lipsa unor alte delimitări, anterioare, în zonele respective.

2. Revenind la tema articolului nostru, se pune problema motivării alegerii lucrării monumentale a lui Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia* (1895–1912)[3], ca dovadă a românității pe un teritoriu care poate fi circumscris hărții lui Weigand.

2.1. Trebuie să pornim în primul rând de la receptarea generală a acestei lucrări. Colecția lui Iuliu Zanne a fost premiată de Academia Română îndată după publicare, fiind recunoscută ca o premieră în spațiul european. Despre această colecție filologul praghez Jan Urban Jarník, în 1895, scria „Este şi în privința aceasta ceva ce cu greu se află şi la alte națiuni poate şi mai bogate şi cu o literatură mai veche decât cea română” (Datcu 2004)[4].

Titlul principal al lucrării, cu referințele teritoriale menționate, a fost un argument hotărâtor al alegerii acestei probe. Prezența proverbelor româneşti pe întreg teritoriul carpato-danubian reprezintă o dovadă pentru vechimea graiurilor vorbite de aceste populații. Subtitlul colecției, *Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri cu un glosar româno-frances*, lămureşte faptul că materialul antologat depăşeşte categoria proverbelor, încadrându-se în denumirea integratoare pe care Iuliu Zanne o sugerează, aceea de *fraze repetate*[5]. Nu trebuie ignorată nici valoarea prezenței unui glosar româno-francez care face opera accesibilă şi de interes şi cititorului străin. Evident, covârşitor este şi volumul materialului lingvistic, colecția lui Iuliu Zanne reprezentând unul dintre cele mai extinse corpusuri frazeologice la nivel european, care nu a fost depăşit până acum în cultura românească; cele zece tomuri cuprind circa 8.000 de pagini de text tipărit.

[3] O prezentare a rolului colecției lui Iuliu Zanne la evoluția frazeologiei este descrisă pe larg în capitolul „*Proverbele românilor...* (1895–1912), publicate de Iuliu Zanne – o emblemă a preocupărilor pentru înregistrarea, compararea şi studiul frazeologismelor”, în Savin 2018: 95–106.

[4] În ciuda valorii în general recunoscute, aşa cum afirmau Otilia Hedeşan (2004) sau Mugur Vasiliu (2003), colecția a cunoscut o valorificare ştiințifică redusă timp de un secol. A fost republicată în două antologii esențiale (prima, la Bucureşti, la Editura Tineretului, 1959, iar a doua, vol. I–II, la Cluj, la Editura Dacia, 2006), într-o ediție anastatică (vol. I-X, la Bucureşti, Asociația Română pentru Cultură şi Ortodoxie „Scara”, 2003-2004), iar recent, în 2019, a fost publicată o ediție critică în două volume, îngrijită de Roxana Vieru şi prefațată de Ioan Milică la Editura Vasiliana ’98, Iaşi.

[5] Iuliu Zanne explică mecanismul creării structurilor fixe astfel „Îndată ce s-au întrunit mai mulți oameni ca să trăiască la un loc, firea lucrurilor a impus oarecare reguli care se întipăriră pe nesimțite în mintea lor, prin întrebuințarea câtorva *fraze repetate* (subl. n.) în raporturile lor de toate zilele” (Zanne, *op.cit*., vol. I, p. XVII). Este remarcabilă compatibilitatea dintre concepția lui Iuliu Zanne despre mecanismul de creare şi funcționare a *frazelor repetate* şi viziunea lui Eugeniu Coşeriu despre categoria *discursului repetat* care reprezintă „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt a «ceea ce s-a spus deja»” (Coşeriu 2000: 258–259).

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

Însă dincolo de imaginea de ansamblu impresionantă a acestei colecții, caracterul ştiinţific al demersului cercetării este unul evident. Lucrarea a fost rodul unei concepții coerente, fundamentată pe principii de adunare, organizare şi de redare a materialului lingvistic formulate de autor încă din 1876 (vol. I, p. X–XI): indicarea, cu mare acuratețe, a contextului în care a fost cules proverbul[6], redarea tuturor variantelor înregistrate cu număr de ordine[7], organizarea alfabetică a materialului în categorii tematice[8], explicarea fundamentului cultural al structurilor fixe[9], acoperirea tuturor categoriilor de „fraze repetate”[10], compararea structurilor frazeologice româneşti cu cele ale altor limbi[11].

Volumele I–VII cuprind 18.940 tipuri de proverbe şi zicători, în afară de numeroasele variante ale acestora, la care se mai adaugă cele 4.500 de tipuri suplimentare din culegerile ulterioare, incluse în volumele IX şi X (Bîrlea 1974: 325). Pentru primul volum, acest corpus a fost obținut prin excerptarea de exemple din 294 de surse scrise[12], prin corespondența cu 340 de raportori benevoli, cei mai mulți dintre aceştia, învățători din toate regiunile locuite de români, România, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia şi prin culegerea de informații prin anchetă directă (vol. I, p. XLIX).

Tot materialul este organizat în 23 de capitole, în ordine alfabetică, cu citarea exactă a sursei, indicarea, printr-un semn grafic suplimentar, a contextului cultural

[6] „Să ne pătrundem de ideea că nu e destul să culegem şi să publicăm de-ale poporului, ci mai trebuie să ştim cum să culegem şi cum să publicăm ceea ce am cules, să învățăm întâia dată că orice poezie, orice obicei, orice proverb, orice frântură de limbă îşi are împrejurările firești, în care a luat naştere, şi trebuie spuse neapărat; că nevoia sau plăcerile ce le-au născocit, legile după care au fost puse în via rostire a românilor nu pot fi nesocotite cu uşurință căci atunci nesocotim propria noastră lucrare. […] Să păstreze cea mai mare scrupulozitate nu numai în fidela reproducere fără să încerce să le îndrepte sau să le potrivească, ci în citarea autorilor, cărților, localității de unde reproduce orice frază, orice proverb, notându-le edițiile, paginile, anii şi oraşele în care au apărut, într-un cuvânt, toate izvoarele de care se foloseşte şi pe care poate să vrea şi alții să le consulte”.

[7] „Cela ce culege şi publică produceri populare să nu pregete de a le însoți de toate variantele ce ar găsi şi de a da fiecăreia un număr de ordine care să înlesnească a lor citare”.

[8] „Să le împartă în categorii, după obiectele despre care tratează şi după cum se raportează la religie şi mitologie, la plante şi minerale, la timp, la istorie, la obiceiuri etc., aşezându-le în fiece clasă după ordine alfabetică”.

[9] „Să nu uite a trece în note, fie cât de pe scurt, explicarea şi istoricul proverbelor arătând datinile şi împrejurările care le-au dat naşterea şi în care sunt întrebuințate”.

[10] „Deosebit de proverbe, să nu uite ghicitorile, idiotismele, frământările de limbă, diferitele locuțiuni uzuale, formule şi ghicitori, spuse în datini, în petreceri, în jocuri, în vorbirea şi în viața de toate zilele a românului”.

[11] „În sfârşit, dacă împrejurări de tot felul nu i-or sta împotrivă, să le compare cu ale altor națiuni, spre a vedea câte şi cum sunt introduse, de la cine am imitat pe unele, ce schimbări am introdus într-altele”.

[12] „Principalele surse literare au fost colecțiile Pilde, povățuiri, cuvinte adevărate şi povești…, de Iordache Golescu, Proverbele Românilor, de I.C. Hințescu, Povestea vorbei, Anton Pann, dicționarele timpului, operele cronicarilor şi scriitorilor contemporani autorului”.

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

din care provine proverbul[13], glosarea acestuia, alăturarea variantelor şi, în unele situaţii, a originii frazeologismului sau a unor echivalente străine, la care se adaugă, la sfârşitul fiecărui tom, amplele glosare, român-francez, macedo-francez, istro-francez.

Capitolele sunt: I–II Natura fizică; III Despre animale; IV Omul şi organele sale; V, VI, VII Despre viaţa fizică; VIII, IX, X Despre viaţa socială; XI Proverbe istorice; XII Credinţe, eresuri, obiceiuri; XIII, XIV, XV, XVI Despre viaţa intelectuală şi morală; XVII Poveţe şi opriri, maxime, sentinţe, pilde filosoficeşti; XVIII Maxime extrase din diferiţi autori români; XIX Povăţuiri şi cuvinte adevărate (Iordache Golescu); XX Asemănări (Iordache Golescu); XXI Asemănările în literatura poporană; XXII Eresuri; XXIII Supliment la capitolele I–VIII.

Organizarea materialului „pe grupe de idei” plasează colecţia printre lucrările europene de tip inovator ale secolului al XIX-lea, alături de Le Roux de Lincy, *Le livre des proverbes français* (1859), care a servit parţial ca model lui Iuliu Zanne, P.M. Roget, *Thesaurus of English Words and Phrases* (1852), P. Robertson, *Dictionnaire idéologique de la langue française* (1859), respectiv *Deutsche Sprachschatz* (1873–1877), al lui Daniel Sanders. Primele mari secţiuni ale *Proverbelor românilor*, „Natura fizică”, „Despre animale”, „Omul şi organele sale”, „Despre viaţa fizică”, „Despre viaţa socială” […], „Despre viaţa intelectuală şi morală” sunt uşor de raportat la una din cele mai avansate teorii lexicografice, din perspectiva conceptului de „lexicologie structurală”, formulate de Rudolf Hallig şi Walther von Wartburg şi exemplificate, chiar lexicografic, de aceştia, din perspectiva unui „sistem raţional al conceptelor”, cu lexicul limbii franceze, în *Begriffsystem als Grundlage für die Lexicographie* (Berlin, ediţia a doua, 1963), după următoarele trei mari secţiuni: A. *Universul*, B. *Omul*, şi C. *Omul şi Universul*. Ca şi în cazul respectivei sistematizări a lexicului, structurarea proverbelor româneşti de către Zanne reflectă domeniul spiritualităţii ca pe un tot organizat, pornind de la două principii din teoria asupra limbajului ale lui W. von Humboldt, citate de Hallig şi Wartburg în prefaţa studiului lor: (1) acela ce poate fi rezumat prin formula după care vocabularul (în cazul dat, frazeologia) este o „imagine a lumii” transmisă fiecărui membru al unei comunităţi lingvistice şi (2), un principiu reluat mai ales de Saussure, acela al „articulării”, conform căruia toate mijloacele de exprimare ale unei limbi (respectiv ale unei mentalităţi) formează un ansamblu, un sistem în care fiecare parte face corp comun cu altele şi este condiţionat de acestea (Dumistrăcel, Hreapcă 2011: 176–177).

Marele merit al lui Iuliu Zanne este acela de a fi construit o colecţie, articulată sub forma unui sistem, care să reflecte frazeologia, pe de o parte, din perspectiva specificităţii culturale, prin prezentarea obiceiurilor, credinţelor,

[13] ∗ – Proverbe cunoscute personal de autor şi culese de dânsul; Δ – Proverbe săteşti (preluate prin anchetă indirectă); □ – Proverbe întrebuinţate numai de literaţi; ● – Proverbe dubioase sau traduse din cele străine, cari însă nu s-au depărtat din diferite motive.

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

practicilor, superstițiilor, evenimentelor istorice din care au putut deriva frazeologismele, şi, în aceeaşi măsură, din perspectiva tiparelor de gândire universale prin numeroasele cazuri de echivalențe străine ale frazeologismelor româneşti (însăşi colecția *Proverbele românilor* a plecat de la intenția autorului de a realiza o lucrare de proverbe comparate)[14].

2.2. Din punctul de vedere al unei „lingvistici integrale", o lingvistică definită de Coşeriu ca proclamând „primatul istoriei"[15], relația limbaj şi cultură poate fi descrisă prin reflectarea în limbă a trei elemente de cultură, construirea şi utilizarea unei locuințe, confecționarea de îmbrăcăminte şi prepararea hranei[16]. Alimentația este unul dintre cele trei elemente care individualizează omul, iar reflectarea sa în limbaj devine relevantă la nivelul studierii mecanismelor de expresivitate. Acesta este şi motivul pentru care am ales, spre a surprinde mai limpede profilul acestei opere, să analizăm capitolul al VII-lea al colecției *Despre viața fizică. Mâncare şi băutură*.

Acest capitol cuprinde 1437 de frazeologisme organizate în ordine alfabetică, după cuvântul-titlu, păstrându-se cu acuratețe toate informațiile ştiințifice: redarea frazeologismului-tip însoțit de semnele convenționale care marchează registrul utilizării şi contextul culegerii, prezentarea numelui informatorilor, a textelor-sursă, a gloselor, a citatelor, a variantelor, a frazeologismelor echivalente din alte limbi, precum şi a textelor care ar proba originea proverbului (credințe, obiceiuri, practici, superstiții, evenimente istorice, creații folclorice). Articolele sunt inegale ca întindere în funcție de numărul de frazeologisme şi de valoarea acestora.

> *Excurs*. Cuvintele-titlu care beneficiază de articole de sine stătătoare sunt: *acru, aguridă, aliu, aluat, amar, apă, apetit, ardei, asmațuchi, azimă, balamiş-balamuş, basamac, (a) bea, beltea, beat, beție, bețiv, băut, băutură, blejde, blid, bob, borş, botă, bragă, brânză, bucată, bucătărie, bucate, bucătură, burduf, burete, cafea, cană, cânceu, capac, caracudă, cârceag, cârciumă, cârnat, carne, caş, (a) căsca, caşcaval, castană, castravete, ceapă, a cerne, ceaşcă, chiftea, cheag, chiflă, chisăliță, chişleag, cimbru, (a) cinătui, cinste, (a) cinsti, ciob, ciolan, ciorbă, cioric, cireaşă, ciupercă, clisă, clondir, cocă, (a) coace, coconara, cocoş, codru, coajă, colac, colărez, coleşa, coastă, covrig, crud, cuhnie, curcubetă, curechi, drojdie, dulce, dulceață, (a) dumica, dumicat, duşcă, (a) făcălui, făină, făinea lă, fărămitură, farfurie, fasole, fedeleş, felie, fidea, fiert, fiertură, flămând, (a) flămânzi, foame,*

[14] Aceste două componente ale colecției sunt cu atât mai importante cu cât reflectă direcțiile actuale ale studierii frazeologiei: lingvistica cognitivă, care analizează frazeologismele ca structuri conceptuale şi moduri metaforice de a reflecta lumea, rezultate ale universaliilor de gândire (Lakoff/Johnson 1980; Kövecses 1995) şi semiotica culturii, ce are în vedere figurativitatea frazeologismelor mediată de „taxonomii culturale" bazate pe tipuri de relații sociale, fenomene ale culturii materiale, fenomene intertextuale, domeniul conceptelor imaginare, al simbolurilor culturale (Dobrovol'skij 1998, Piirainen 2007, Mieder 2008).

[15] Cf. Coşeriu 1996: 32, cu trimitere la studiul *Vom Primat der Geschichte* (1980), şi p. 73–82, cu dezvoltarea temei formulate anterior, *Sincronia, diacronia e historia* (1968).

[16] Această distincție vine în direcția concepției lui Hegel care deosebeşte omul de animal prin două atribute esențiale, limbajul şi munca (Coşeriu 1996: 100).

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

foamete, fragă, (a) frământa, frigare, (a) frige, fript, găluşcă, gâscă, (a) găti, găvan, ghiveci, gogoaşă, gust, (a) gusta, gustare, gutuie, hârb, hrănaci, (a/se) hrăni, hrean, iaurt, icre, (a/se) îmbăta, îmbuca, îmbucătură, (a) închega, (a) închina, înghețată, (a) înghiți, înghițitură, (a) înseta, lacom, lapte, lapte acru, legumă, leorcă, leurdă, lingău, lingură, linguriță, linte, mahmur, maia, mălai, (a) mânca, mâncare, mâncat, mâncător, mâncău, mandalac, manestra, mănuşă, mărar, masă, măslină, mazăre, melesteu, măr, (a) mesteca, miel, miere, (a) mistui, moare, mură, mursă, muşcătură, muştar, nemâncat, nesărat, nucă, obricariță, oiegă, ol, oală, olei, os, (a/se) ospăta, oțet, ou, pahar, pahară, palancă, pâine, (a) păpa, papara, pară, păsat, pască, pasere, pastramă, pasmagiu, păstrăv, pătrunjel, pecie, peltea, perjă, peşte, picătură, picuş, piemn, piftie, piper, pârjoală, pârlitură, pită, plăcintă, (a) plămădi, ploscă, pocal, poftă, pogace, poamă, porc, porumb, (a) prăji, prânz, praz, (a) pregusta, prepeliță, prună, pui, rac, răchie, rachiu, rahat, rântaş, rasol, (a) rasoli, ridiche, (a) roade, (a) săra, sărat, sărătură, sare, sătul, (a se) sătura, schimbea, scoică, scrob, sete, setos, seu, sfeclă, (a) slăi, slănină, smântână, smochină, şofei, şofran, somon, (a) sorbi, spanac, spirt, stafidă, strachină, sugaci,(a) suge, tacâm, taler, talmeş-balmeş, tărâțe, țelină, terci, (a/se) terciui, tigaie, tingire, țâr, titvă, tivdă, tigvă, (a) toca, toartă, torteț, turtă, udătură, ulcea, ulcior, ulei, unt, untdelemn, untură, urcior, urdă, urzică, usturoi, varză, varzare, vas, vâtâlah, vin, vinars, vânat, viței, zahar, zară, zeamă, zâmnă, zupă.

Comentăm articolul dedicat cuvântului-titlu TURTĂ care cuprinde 11 frazeologisme: *Turta coaptă / Norocu-şi aşteaptă* „Despre fata îmbătrânită, care găseşte noroc în căsătorie”, *Îl doare la burtă / Şi mănâncă o turtă* „Bea şi mănâncă, pe când alții rabdă. Unii au prea mult, alții mai nimica”, *Fieşicare îşi trage spuza pe turta sa* „Adică fieşicare îngrijeşte numai de-ale sale” (Zanne, P IV, 153), *Statu pe loc / Ca turta-n foc* „Se zice în glumă pentru cel care stă nemişcat”, *A mâncat turta, dar a rămas cărpătorul* „Despre cei ce tăgăduiesc, deşi semnele vădesc altceva” (Zanne, P IV, 155), *A-i lua turta de pe spuză* „A-i lua cuiva ceea ce dorea să aibă, ce pregătea pentru dânsul şi, prin urmare, a-l păcăli, a-l prosti”, *A-i mânca turta-n cap* „A-şi râde de el cum vrea”, *A-i coace turta* „A-i întinde o cursă, a-i pune gând rău”, *A-i frânge turta* „A-l bate”, *A fi turtă* „A fi beat mort” (Zanne, P IV, 156), *A-l face turtă* „A-l bate” (Zanne, P IV, 156-157).

Redăm mai jos tratarea a două dintre frazeologisme, cu adaptarea textului la ortografia actuală:

TURTA

Vezi *Brânză.*

9347 *∆ Îl doare la burtă
Şi mănâncă o turtă.

T. BĂLĂŞEL, *înv. c. Ştefăneşti*, *j. Vâlcea.*

Bea şi mănâncă, pe când alții rabdă. Unii au prea mult, alții mai nimica.

9348 * Fieşicare îşi trage spuza pe turta sa.

IORD. GOLESCU, *Mss.* II, p. 72 – GR. ALEXANDRESCU, *magistr. j. Putna.*

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

*Δ *Fiecare trage spuză (spuza) pe turta lui.*
A. PANN, *Edit*. 1889, p. 3; I, p. 7. – HINȚESCU, p. 191. – I. G. VALINTINEANU, p. 17. – HEL. RĂDULESCU, *Tand*., p. 18 &119. – S. I. GROSSMAN, *Dicț. Germ*., p. 224. – P. ISPIRESCU, *Leg*. I, 1872 p. 179.; *Rev*. *Ist*. III, p. 382. – I. POPESCU, *înv. c.* Dobreni, *j.* Ilfov – ANDREI MARINESCU, *înv. c. Humele*, *j. Argeş*.

*Δ *Fiecare îşi trage foc pe turta lui.*
T. BĂLĂȘEL, *înv. c. Ştefăneşti*, *j. Vâlcea.*

*Δ *Fiecare îşi trage cenuşa sub turta lui*.
V. FORESCU, *c. Fălticeni*, *j*. *Suceava*.

*Δ *Îşi trage spuză pe turta lui*.
S. MIHĂILESCU, Şezăt., II, p.219. – P. GÂRBOVICEANU, *prof. c*. Vîrciorova, j. Mehedinți.

*Δ *Îşi trage spuza pe turtă*.
GAV. ONIȘOR, *prof. c. Dobrovăț*, *j. Vaslui*.

A trage spuza pe turta sa.
LAURIAN & MAXIM, II, p.1245. – FR. DAME, IV, p. 97 & 174.

*Δ *Trage focu pe turta lui*.
AVRAM CORCEA, *paroh*, c. *Coştei*, *Banat*.

A trage focul pe turta cuiva.
LAURIAN & MAXIM, *Glosar,* p. 338.

*Δ *A trage cenuşa pe turta lui*.
V. ALECSANDRI, *Teatr*., p. 930. – G. TEODORESCU, *înv. c. Lipova*, *j. Vaslui*. – E. I. PATRICIU, *înv. c. Smulți*, *j. Covurlui*. – K. A. ZAMFIRESCU-DIACON, *înv. c. Ştiubieni*, *j. Dorohoi*.

Vezi *Oală.*
Adică fieşicare îngrijeşte numai de-ale sale (GOLESCU).

„A! ți-ai bătut joc de mine? a! puşchiule, m-ai făcut să cred că-s clironom? Ai cercat să mă strici cu Florica, pentru ca *să tragi cenuşa pe turta ta*?" – ALECSANDRI, Florin şi Florica

Qilibet ad propriam tortellum confovet ignem.[17]
Prov. Lat.

Chacun tire l'eau à son moulin.
Prov. Franc.

Ognuno corre a smorzare il fuoco a casa sua.[18]
Prov. Ombria.

Jeder scharrt auf seinen Kuchen.[19]
Prov Germ.

[17] Fiecare trage focul la turta sa.
[18] Fiecare aleargă să aprindă focul din casa sa.
[19] Fiecare trage la turta lui.

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

Every miller draws the water to his own mill.[20]

Prov. Engl.

Her rager Ild til sin egen Kage.[21]

Prov. Danez.

Dat vil krar kara Eld under si Gryta.[22]

Prov. Norv.

După cum se observă, este foarte diferită tratarea celor două frazeologisme în articolul pe care l-am prezentat. Această deosebire provine din valoarea fiecăruia în discurs. Frazeologismul *Îl doare la burtă/ Şi mănâncă o turtă* „Bea şi mănâncă, pe când alţii rabdă. Unii au prea mult, alţii mai nimic” e mai puţin cunoscut. Este auzit de autor şi certificat de corespondentul T. Bălăşel, învăţător din comuna Ştefăneşti, judeţul Vâlcea şi pare să fie o creaţie populară care-şi datorează rezistenţa mai ales conţinutului ironic şi rimei. În schimb, frazeologismul *Fieşicare îşi trage spuza pe turta sa* „Adică fieşicare îngrijeşte numai de-ale sale” cu forma-tip şi sensul păstrate aşa cum le-a redat Iordache Golescu în manuscris, cunoaşte nu mai puţin de nouă variante, certificate fie de corespondenţii din teritoriu, fie de textele scrise. Mai mult, frazeologismul merită contextualizarea printr-un citat din Vasile Alecsandri, din piesa de teatru *Florin şi Florica*. Faptul că acest frazeologism este atât de viu se datorează, în primul rând, analogiei între grija pentru propria hrană şi grija pentru propriul interes. Această analogie funcţionează şi în alte limbi, dovadă cele şapte exemple de structuri omoloage din limbi europene diferite.

Această tratare a frazeologismelor în funcţie de valoarea lor în limbă este unică în lingvistica românească. Autorul încearcă să facă, şi ajutat de semnele convenţionale, o ierarhizare a unităţilor frazeologice după circulaţie şi valoarea culturală, identificând materialul de factură populară generală, cel regional, cel care apare în scrisul cult, precum şi materialul dubios. Astfel, vorbim despre un demers cu adevărat ştiinţific de antologare a frazeologismelor, ca rezultat al unor operaţii complexe de adunare, analiză, clasificare şi organizare a structurilor fixe. Prin urmare, demersul ştiinţific de antologare a proverbelor acestei colecţii putea să reprezinte şi garanţia românităţii vorbitorilor de pe un larg teritoriu sugerat chiar din titlu, *Proverbele românilor România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*.

3. Revenind la problema creării statelor naţionale din Europa, în urma destrămării imperiilor austro-ungar şi ţarist, după hotărâri ale Conferinţei de Pace de la Paris (1919–1920), trebuie să acceptăm faptul că o condiţionare lingvistică a viitoarei entităţi statale România se putea încadra în precepte privind existenţa unei tradiţii culturale, a unei psihologii populare comunitare. Din acest punct de vedere, lucrarea monumentală a lui Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România,*

[20] Fiecare morar trage apa la moara lui.
[21] Fiecare îngrijeşte focul pe turta lui.
[22] Fiecare vrea focul sub oala lui.

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia avea toate motivele să reprezinte un argument pentru românitatea dunăreană. Evident, nu este vorba de statutul limbii române *în lumea ştiinţei*, ci de percepţia lui dincolo de limitele acesteia, dar una, venind dinspre cultura generală a epocii, hotărâtoare, în epocă, pentru sfera politicii şi a diplomaţiei.

SURSE

Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri cu un glosar româno-frances*, vol. I–X, Bucureşti, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1895–1912.

Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1959.

Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri cu un glosar*, *româno-frances*, anastatic edition vol. I–X, Bucureşti, Asociaţia Română pentru Cultură şi Ortodoxie „Scara", 2003–2004.

Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor*, vol. I–II, Cluj, Editura Dacia, 2006.

Zanne, Iuliu, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, ziceri, poveţe, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri*, vol. I–II, ediţie îngrijită de Roxana Vieru, prefaţă de I. Milică, Editura Vasiliana '98, Iaşi, 2019.

BIBLIOGRAFIE

Arvinte, V., 1992–1993, „Contribuţia lui Gustav Weigand la dezvoltarea dialectologiei româneşti", *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, 33, p. 29–42.

Bîrlea, O., 1974, *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

Coroliuc, Alina Loredana, 2013, *Gustav Weigand şi geografia lingvistică*/macau.uni-kiel.de/.

Coşeriu, Eugen, 1996, *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.

Coşeriu, E., 2000, *Lecţii de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de M. Borcilă, Chişinău, Editura Arc.

Datcu, I., 2004, „O restituire necesară", în *România literară*, nr. 39.

Dobrovol'skij, D., 1998, „On cultural component in the semantic structure of idioms", în P. Ďurčo (ed.), *Europhras 97:International Symposium. September 2–5, 1997*, *Liptovský Jan.Phraseology and Paremiology*, Bratislava, p. 55–61.

Dumistrăcel S., 2008, „Reflexe lingvistice ale Marii Uniri", în *Românii din afara graniţelor Ţării. 90 de ani de la întregirea Regatului României*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, p. 116–123.

Dumistrăcel, S., Doina Hreapcă, 2011, „Competenţa expresivă şi «discursul repetat», în etno- şi sociotexte: efecte ale «cunoaşterii elocuţionale» şi ale «competenţei idiomatice»", în *Communication Interculturelle et Littérature*, 14 (2), p. 165–188.

Hedeşan, Otilia, 2004, „Un proiect naţional", în *România literară*, nr. 12.

Kövecses, Z., 1986, *Metaphors of anger, pride and love. A Lexical approach to the structure of concepts*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Lakoff, G., M. Johnson, 1980, *Metaphors we live by*, Chicago, University of Chicago Press.

Mieder, W., 2008, *Strategies of wisdom: Anglo-American and German proverb studies*, New York, Peter Lang Publishing.

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)

Muşlea, I., 2005, „Academia şi folclorul” în idem, *Arhiva de Folclor a Academiei Romane. Studii, memorii ale întemeierii*, *rapoarte de activitate, chestionare. 1930–1948.* Ediție critică, note, cronologie, comentarii şi bibliografie de I. Cuceu şi Maria Cuceu. Prefață de I. Cuceu. Cluj, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2005, p. 63–70.

Piirainen, E., 2007, *Phrasemes from a cultural semiotic perspective*, în H. Burger, D. Dobrovol'skij, P. Kühn, N. R. Norrick (ed.), *Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research*, vol. 1, Berlin, Walter de Gruyter, p. 208–219.

Savin, Petronela, 2018, *Bucate din bătrâni. Frazeologie şi cultură românească*, Iaşi, Institutul European.

Seche, M., 1966–1969, *Schiță de istorie a lexicografiei româneşti*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Ştiințifică.

Timoce-Mocanu, Cosmina, 2013, *Antropologia ritualului funerar*. Trei perspective, Cluj-Napoca, Mega, 2013.

Vasiliu, M., 2003, „Cuvânt asupra ediției”, în *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri cu un glosar româno-frances*, ediție anastatică, vol. I, Bucureşti, Asociația Română pentru Cultură şi Ortodoxie „Scara”.

THE “PROVERBS” OF IULIU ZANNE – A TESTIMONY WORK, AT VERSAILLES

Abstract

The anthology *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia* [*The Proverbs of Romanians in Romania, Bessarabia, Bucovina, Hungary, Istria and Macedonia*] (ten volumes, 1895–1912) constituted one of the “evidences” brought by the Romanian delegation at Versailles, at the Peace Conference in Paris (1919–1920), along with the collection of the journal *Convorbiri literare* (1867 →) and the *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, published by Gustav Weigand (1909), to assert the existence of a Romanian entity in the Carpatho-Danubian space. This study aims to promote and disseminate the idea that philological research was rallied to the project of the Great Union, illustrating, unintentionally and partly indirectly, but essentially, the unity of Romanians. More specifically, we discuss the issue of supporting the choice of the monumental work of Iuliu Zanne, *Proverbele românilor...*, as a proof of Romanian identity within a space that can be circumscribed to the ethnic map of the Romanian linguistic territory drawn by Gustav Weigand.

BDD-A32482 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:37 UTC)